

Катерина Костянтинівна ГОВОРУЩАК*(Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків)*

ПРЕДМЕТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТАКТИКИ

У статті підкреслено, що неможливо вести мову про розвиток тактико-криміналістичного забезпечення досудового розслідування без з'ясування загальних положень криміналістичної тактики. Особливо, враховуючи той факт, що на сьогодні дискусійним є питання щодо її юридичної природи, що, своєю чергою, зумовлено відсутністю єдиних і чітких поглядів щодо предмета криміналістичної тактики. Здійснено аналіз наукових підходів до трактування криміналістичної тактики. З'ясовано, що в змісті поняття «криміналістична тактика», в більшості випадків, закладається й її предмет. Під останнім розглядають набір прийомів і рекомендацій практичних дій щодо протидії злочинності. Запропоновано під предметом криміналістичної тактики розуміти визначену в приписах кримінального процесуального законодавства сукупність науково обґрунтованих прийомів і рекомендацій, а також практичних дій уповноважених суб'єктів спрямованих на забезпечення виконання завдань кримінального провадження, попередження та протидії кримінальних правопорушень. Під криміналістичною тактикою пропонується розуміти самостійну частину науки криміналістики, що встановлює сукупність визначених у положеннях кримінального процесуального законодавства науково обґрунтованих прийомів, рекомендацій і практичних дій, спрямованих збирання, накопичення, опрацювання, дослідження та використання доказової інформації, здійснення впливу на поведінку особи, з метою забезпечення виконання завдань кримінального провадження, попередження та протидії кримінальних правопорушень.

Ключові слова: криміналістична тактика, криміналістика, поняття, предмет, сутність, прийоми, рекомендації.

Постановка проблеми. Неможливо вести мову про розвиток тактико-криміналістичного забезпечення досудового розслідування без уясування загальних положень криміналістичної тактики. Особливо, враховуючи той факт, що на сьогодні дискусійним є питання щодо її юридичної природи, що, своєю чергою, зумовлено відсутністю єдиних і чітких поглядів щодо предмета криміналістичної тактики. Як цілком слушно із цього приводу зауважує О. В. Батюк: «Проблема дослідження предмета, сутності криміналістичної тактики складна й дискусійна. Від перших спроб визначити її предмет і до сьогодні не припиняються суперечки про те, яким має бути точне визначення криміналістичної тактики як галузі науки

криміналістики та в якому напрямку належить його вдосконалювати»¹. Також слід відмітити й позицію, відповідно до якої «у науковій літературі наявні різні думки стосовно визначення поняття криміналістичної тактики, і це негативно впливає на розробку теоретичних засад тактико-криміналістичного забезпечення діяльності правоохоронних органів, захисника та суду, тому необхідно дослідити наукові погляди на визначення поняття криміналістичної тактики та сформулювати окреме бачення цього питання»². У цьому контексті актуальним є питання про визначення предмета криміналістичної тактики.

Загальнотеоретичні положення криміналістики та такого його структурного елементу як криміналістична тактика є предметом дослідження у наукових працях багатьох учених, наприклад, В. П. Біленчука, В. Г. Гончаренка, В. А. Журавля, І. І. Когутича, Р. В. Комісарчука, В. О. Коновалової, О. В. Пчеліної, Р. Л. Степанюка, В. В. Тіщенко, К. О. Чаплинського, С. С. Чернявського, В. Ю. Шепітька й інших. Однак, незважаючи на вагомий доробок, значна кількість питань досі залишається дискусійною та/чи малодослідженою.

Метою статті є визначення предмета ознак криміналістичної тактики.

Виклад основного матеріалу. На сторінках фахової літератури, розглядаючи предмет криміналістичної тактики, вказують на її зв'язок із власне криміналістикою. Зокрема, досліджуючи особливості організації та тактики слідчих дій при розслідуванні злочинів, вчинених засудженими до позбавлення волі, В. А. Сас виділяє наступні ознаки криміналістичної тактики:

- «це галузь науки криміналістики;
- повністю відповідає засадам і загальним положенням науки криміналістики;
- ґрунтується на досягненнях наукового розвитку, передової практики правоохоронної діяльності;
- є системою положень про наукові, законні та етичні прийоми збирання і використання доказів з метою розслідування та попередження злочинів»³.

Дещо схожу, але більш лаконічну позицію висловлює П. О. Кудлай, вказуючи на те, що «криміналістична тактика це:

- складова частина криміналістики;
- система наукових положень;
- сукупність рекомендацій»⁴.

¹ Батюк О. В. Історичний аспект розвитку криміналістичної тактики. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 1. С. 244.

² Осипенко І. П., Кравченко В. Я. Окремі аспекти криміналістичної тактики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 194.

³ Сас В. А. Організація і тактика слідчих дій при розслідуванні злочинів, вчинених засудженими до позбавлення волі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Суми, 2004. С. 63–64.

⁴ Кудлай П. О. Криміналістична характеристика та особливості розслідування крадіжок вантажів, скоєних неповнолітніми з рухомого складу залізничного транспорту : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. С. 151.

Відмітимо, що сутність поняття криміналістичної тактики як складової або ж розділу науки криміналістики доволі часто розкривають на сторінках фахових джерел, зокрема підручниках з криміналістики. Так, наприклад, авторський колектив підручника «Криміналістика» вказує на те, що «криміналістична тактика – це розділ науки криміналістики, що включає систему наукових положень і розроблених на їх основі практичних рекомендацій з організації та планування досудового розслідування та судового провадження, визначення оптимальної лінії поведінки осіб, які проводять розслідування, прийомів проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових), процесуальних дій під час судового провадження, спрямованих на встановлення обставин, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, збирання й оцінку доказів»¹.

Автори іншого підручника «Криміналістика» наводять схожу позицію, вказуючи при цьому, що «криміналістична тактика – це розділ криміналістики, що являє собою систему наукових положень і рекомендацій щодо організації та планування досудового і судового слідства, які розробляються на основі визначення оптимальної лінії поведінки осіб, організації та проведення слідчих, судових дій та операцій (комбінацій), спрямованих на збирання та дослідження доказів і встановлення обставин, що сприяли вчиненню злочинів»².

На думку В. М. Шевчука, криміналістична тактика являє собою «розділ криміналістики, що включає в себе систему теоретичних наукових положень і розроблених на їх основі практичних рекомендацій щодо організації та планування розслідування і судового розгляду, визначення оптимальної лінії поведінки суб'єктів кримінального провадження, спрямованих на збирання, фіксацію, вилучення та дослідження доказової інформації, а також тактичного впливу на осіб, поведінка яких пов'язана із формуванням джерел криміналістичної інформації з метою подолання протидії або встановлення ефективної взаємодії із ними в інтересах встановлення об'єктивної істини й ефективного вирішення завдань кримінального судочинства»³.

Як впливає з аналізу підходів учених-правознавців щодо розуміння сутності поняття «криміналістична тактика», в його змісті, в більшості випадків, закладається й її предмет. При цьому в якості предмета криміналістичної тактики розглядають набір прийомів і рекомендацій практичних дій щодо протидії злочинності. Так, наприклад автори підручника «Криміналістика» відмічають, що «предмет криміналістичної тактики знаходить відображення в її змісті, який являє собою сукупність наукових положень і практичних рекомендацій про планування

¹ Криміналістика : підручник. / В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексеев та ін. Київ : «Центр учбової літератури», 2015. С. 26.

² Криміналістика. Академічний курс : підручник / Т. В. Варфоломеева, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров [та ін.]. Київ : Юрінком Інтер, 2011. С. 242.

³ Шевчук В. М. Криміналістична тактика: сучасне розуміння та межі застосування. *Challenges in Science of Nowadays*. Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference (Washington, USA, 26-28.05.2020), Washington. 2020. С. 218.

розслідування злочинів, прийоми провадження слідчих дій. У змісті криміналістичної тактики виділяються дві частини:

- 1) загальні положення;
- 2) тактика провадження окремих слідчих дій»¹.

Авторський колектив підручника «Криміналістика: криміналістична тактика і методика розслідування злочинів» вважають, що ... «криміналістична тактика – це система наукових положень і рекомендацій щодо організації та планування досудового і судового слідства, які розробляються на основі визначення оптимальної лінії поведінки осіб, прийомів провадження слідчих і судових дій, спрямованих на збирання і дослідження доказів та встановлення обставин, що сприяли вчиненню злочинів»².

Така позиція, на нашу думку, здається вкрай вузькою, оскільки предмет криміналістичної тактики охоплює набагато більше складових аніж прийоми практичної діяльності. У цьому контексті слушною виглядає позиція О. В. Батюка, який вказує на причини неоднозначного сприйняття предмета криміналістичної тактики. Зокрема, на думку вченого, ... «по-перше, в період формування криміналістичної тактики, який пов'язаний з накопиченням емпіричного матеріалу, її предмет ще не був чітко визначений; по-друге, різні вчені формулювали предмет криміналістичної тактики на власний розсуд, проте аналіз їх висловлювань дає змогу говорити про деяку тенденцію — до її предмета завжди відносили прийоми розслідування; по-третє, узагальнення великого емпіричного матеріалу послужило базою для подальшої розробки наукових основ криміналістичної тактики та сприяло поглибленню наукових досліджень тактико-криміналістичних проблем, зокрема стосовно тактики слідчих дій»³.

Відмітимо, що предмет криміналістичної тактики не може бути чітко визначений і сформований остаточно, оскільки він є явищем динамічним, що особливо з огляду на сьогоднішні реалії, зокрема дією правового режиму воєнного стану, появою нових різновидів злочинності, є вкрай актуальним питанням. У зв'язку з чим слід підтримати позицію В. Ю. Шепітька, який зауважує, що ... «криміналістична тактика охоплює не лише проблеми оптимізації слідчих (розшукових) дій. За своїм обсягом вона набагато ширша, її рекомендації не обмежуються тактикою розслідування злочинів. Тактика також не може бути обмежена алгоритмами і програмами. Тактика не завжди є готовою схемою, вона динамічна, ситуаційно залежна, індивідуальна в кожному конкретному випадку. Тактика не повинна бути зведена тільки до шаблонів. Існує багато прийомів, способів, методів за їх видами, формами і внутрішнім змістом»⁴.

¹ Криміналістика : Підручник. / За ред. А. Ф. Волобуєва. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2011. С. 273.

² Криміналістика: криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: Підручник для студентів юрид. вузів і фак. / За ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 1998. С. 6.

³ Батюк О. В. Історичний аспект розвитку криміналістичної тактики. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 1. С. 245.

⁴ Шепітько В. Ю. Предмет криміналістичної тактики: історія формування, зміст та тенденції.

Мало того, відмічає В. М. Шевчук, у широкому розумінні криміналістична тактика охоплює не лише комплекс тактичних прийомів, рекомендацій та інших засобів, які спрямовані на подолання прямої або опосередкованої протидії, але й таких, що пов'язані з визначенням лінії поведінки слідчого, корегуванням ходу слідчої (розшукової) дії, актуалізацією в пам'яті допитуваної особи забутої інформації, яка пов'язана зі злочинною подією або тим, що передувало їй тощо. Тобто в широкому розумінні тактика охоплює не лише суто тактичний аспект, але й інші, зокрема організаційний, технологічний, психологічний, процесуальний, етичний тощо»¹.

Окремо слід навести позицію Р. Б. Єзерського, який досліджуючи роль криміналістичної техніки в розкритті та розслідуванні злочинів наголошує на тому, що «в кримінальному процесі відсутній сам термін «тактичний прийом». Однак безперечний і той факт, що тактичні прийоми утворюють хоча і важливу, але не єдину сторону кожної слідчої дії, що є засобом збирання, дослідження й оцінки доказів. Планування такої дії і планування всього розслідування загалом входять у предмет криміналістичної тактики, хоча ніхто поки не відніс їх до тактичних прийомів. Тим часом важливість планування для реалізації зв'язку «техніка-тактика» безсумнівна»².

Також у цьому контексті доречною виглядає позиція авторів підручника криміналістика за загальною редакцією А. Ф. Волобуєва, «...криміналістична тактика – це не тільки прийоми практичних дій, але і розв'язання безлічі розумових задач, що вимагають напруження всіх інтелектуальних сил працівника дізнання, слідчого, використання ними різних спеціальних знань. Тому предметом вивчення криміналістичної тактики є не прийоми самі по собі, як вказується в окремих літературних джерелах, а складний процес вибору і застосування прийомів (засобів) вирішення проміжних завдань розслідування злочинів»³.

Висновки. Отже, під предметом криміналістичної тактики необхідно розуміти визначену в приписах кримінального процесуального законодавства сукупність науково обґрунтованих прийомів і рекомендацій, а також практичних дій уповноважених суб'єктів спрямованих на забезпечення виконання завдань кримінального провадження, попередження та протидії кримінальних правопорушень. З урахуванням чого під криміналістичною тактикою ми розуміємо самостійну частину науки криміналістики, що встановлює сукупність визначених у положеннях кримінального процесуального законодавства науково обґрунтованих прийомів, рекомендацій і практичних дій, спрямованих збирання,

Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 2019. Вип. 19. С. 14.

¹ Шевчук В. М. Криміналістична тактика: сучасне розуміння та межі застосування. *Challenges in Science of Nowadays.* Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference (Washington, USA, 26-28.05.2020), Washington. 2020. С. 214.

² Єзерський Р. Б. Криміналістична техніка та її роль у розкритті і розслідуванні злочинів : дис. ... канд. юрид. наук :12.00.09. Львів, 2005. С. 123–124.

³ Криміналістика : Підручник. / За ред. А. Ф. Волобуєва. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2011. С. 270.

накопичення, опрацювання, дослідження та використання доказової інформації, здійснення впливу на поведінку особи, з метою забезпечення виконання завдань кримінального провадження, попередження та протидії кримінальних правопорушень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Батюк О. В. Історичний аспект розвитку криміналістичної тактики. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 1. С. 244–249.
2. Єзерський Р. Б. Криміналістична техніка та її роль у розкритті і розслідуванні злочинів : дис. ... канд. юрид. наук :12.00.09. Львів, 2005. 254 с.
3. Криміналістика : підручник. / В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексеев та ін. Київ : «Центр учбової літератури», 2015. 544 с.
4. Криміналістика : Підручник. / За ред. А. Ф. Волобуєва. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2011. 682 с.
5. Криміналістика. Академічний курс : підручник / Т. В. Варфоломєєва, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров [та ін.]. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 504 с.
6. Криміналістика: криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: Підручник для студентів юрид. вузів і фак. / За ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 1998. 376 с.
7. Кудлай П. О. Криміналістична характеристика та особливості розслідування крадіжок вантажів, скоєних неповнолітніми з рухомого складу залізничного транспорту : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 253 с.
8. Осипенко І. П., Кравченко В. Я. Окремі аспекти криміналістичної тактики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 194–197.
9. Сас В. А. Організація і тактика слідчих дій при розслідуванні злочинів, вчинених засудженими до позбавлення волі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Суми, 2004. 219 с.
10. Шевчук В. М. Криміналістична тактика: сучасне розуміння та межі застосування. *Challenges in Science of Nowadays. Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference (Washington, USA, 26-28.05.2020)*, Washington. 2020. С. 211–221.
11. Шепітько В. Ю. Предмет криміналістичної тактики: історія формування, зміст та тенденції. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. Вип. 19. С. 8–20.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2024

Kateryna K. NOVORUSCHAK,

Postgraduate Student

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

SUBJECT OF FORENSIC TACTICS

In this article, it has been emphasized that it is impossible to talk about the development of tactical and forensic support for pre-trial investigation without clarifying the general provisions of forensic tactics. Especially, taking into account the fact that today the question of its legal nature is debatable, which, in turn, is due to the lack of unified and clear views on the subject of forensic tactics. An analysis of scientific approaches to the interpretation of forensic tactics has been carried out. It has been found that in the content of the concept of “forensic tactics”, in most cases, its subject is also laid down. It has been noted that as a subject of forensic tactics, a set of methods and recommendations of practical actions to combat crime is considered. It has been proposed to understand the subject of forensic tactics as a set of scientifically based techniques and recommendations, as well as practical actions of authorized subjects, aimed at ensuring the fulfillment of the tasks of criminal proceedings, prevention and countermeasures of criminal offenses defined in the prescriptions of the criminal procedural legislation. With this in mind, forensic tactics has been proposed to be understood as an independent part of the science of forensics, which establishes a set of scientifically based methods, recommendations and practical actions defined in the provisions of the criminal procedural legislation, aimed at collecting, accumulating, processing, researching and using evidentiary information, influencing the behavior of a person, in order to ensure the fulfillment of the tasks of criminal proceedings, prevention and counteraction of criminal offenses.

Key words: *forensic tactics, forensics, concept, subject, essence, techniques, recommendations.*